

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه سمنان

دانشکده گردشگری

پایان نامه:

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته مدیریت
جهانگردی، بازاریابی

تحلیل پتانسیل گردشگری کویر گردی در
ایران و ارائه راهکارهای مطلوب برای
توسعه آن

استاد راهنما:

دکتر حمید ضرغام بروجنی

استاد مشاور:

علی اصغر شالبافیان

پژوهشگر:

بهجت واعظی

اسفند ۱۳۹۰

استفاده از مفاد و نتایج پروژه بدون مجوز کتبی
دانشگاه سمنان ممنوع است.

به

همراه و هم دل همیشگی ام همسر مهربانم

و

دو قصیده‌ی بلند زندگیم بهزاد و غزل

و

به همه‌ی آنان که برای سرزمین کهن و زیبایم
سرافرازانه می‌اندیشند.

از همی استادان گروه مدیریت جهانگردی دانشگاه
سمان که در طول سالهای تحصیل ادب درس و فضل را
توأمان به من آموختند، سپاسگزارم

و

سپاس را ویژه می‌کنم برای استاد محترم راهنما جناب
آقای دکتر حمید ضرغام بروجنی که در طول شکل گیری
این پایان نامه راهنمایی‌های استادانه و
راهگشایشان همراهم بوده است

و

استاد محترم مشاور جناب آقای علی اصغر شالبافیان
که با دقت نظر نکاتی را تذکر فرمودند که باعث
سامان گرفتن نیکوتر این پژوهش گردید

و

از استاد محترم داور جناب آقای دکتر علی اکبر امین
بیدختی که نظارت و داوری این پایان نامه را بر
عهده گرفتند صمیمانه سپاسگزارم.

چکیده

گزارشات سازمان جهانی گردشگری نشان می دهد که صنعت گردشگری در سال های اخیر از رشد بسیار سریعی برخوردار بوده است. این رشد سریع را می توان مدیون تنوع در بخش های مختلف گردشگری و محصولات آن دانست. مقاصد بیابانی و کویری نیز در این میان جایگاه واقعی خود را باز یافته و در سبد محصولات گردشگری قرار گرفته اند. کشور ایران نیز که در منطقه خشک نیمکره ی شمالی قرار دارد، دارای کویرها و بیابان های زیادی است و گردشگری کویر و بیابان می تواند یکی از محورهای توسعه ی پایدار باشد. تجربیات سایر ملل در توسعه مناطق گردشگری نشان می دهد که تأثیرگذارترین عوامل عبارت هستند از: انجام سرمایه گذاری، ایجاد تسهیلات قانونی نظیر بخشودگی های قانونی، تنوع در ارائه محصولات، تأکید بر فرهنگ بومی و اشاعه آن، استفاده از کمک های بین المللی و مراقبت جدی از محیط زیست. با این دیدگاه پتانسیل های بالقوه و بالفعل نواحی کویری و بیابانی در ایران مورد مطالعه قرار گرفته و سپس در هر منطقه مهم ترین آن ها فهرست شده اند. برای بررسی وضعیت موجود و میزان برخورداری از منابع گردشگری با تهیه پرسش نامه و توزیع بین خبرگان و صاحب نظران و انجام آزمون نسبت به نظر می رسد که از دیدگاه خبرگان تنها جاذبه های طبیعی مناطق بیابانی و کویری در وضعیت مطلوبی قرار دارند و منابعی همچون شبکه های حمل و نقل، تسهیلات عمومی، تسهیلات ویژه گردشگری، بازدید از مکان های تاریخی و فرهنگی، تکیه بر ویژگی های فرهنگ محلی، و بکارگیری نیروی متخصص و نیروهای محلی در امور گردشگری کویر و بیابان وضعیت مطلوبی ندارند. حال برای بهبود وضعیت گردشگری بیابان و کویر راهکارهای دوازده گانه در قالب چهار بعد اقتصادی، فرهنگی- اجتماعی، سیاسی- مدیریتی و زیست محیطی ارائه شدند که به کمک شاخص ها اولویت هر راهکار و ابعاد توسعه با استفاده از آزمون فریدمن تعیین شدند. نتایج به دست آمده نشان داد که در ابعاد توسعه به ترتیب بعد زیست محیطی، فرهنگی- اجتماعی، سیاسی- مدیریتی، اقتصادی دارای اولویت بوده اند. هم چنین دوازده راهکار فارغ از دسته بندی با هم مقایسه شدند که به ترتیب سه راهکار تکیه بر جاذبه های طبیعی، تسهیل قوانین برای افزایش تعداد گردشگران بین المللی و بهبود مدیریت محیط زیست دارای اولویت اول تا سوم بودند. در ضمن هر کدام از راهکارها در بعد مربوطه مورد بررسی قرار گرفتند که نتایج نشان داد که در بعد اقتصادی راهکار توسعه ی زیر ساخت ها، در بعد فرهنگی- اجتماعی راهکار بهبود استانداردهای زندگی، در بعد سیاسی- مدیریتی که شامل راهکارهای داخلی و راهکارهای بین المللی بود راهکارهای بین المللی و در بعد زیست محیطی تکیه بر جاذبه های طبیعی در اولویت قرار گرفتند.

واژگان کلیدی: بیابان، کویر، بیابان گردی، کویرگردی، اکوتوریسم، توسعه پایدار

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات تحقیق

- ۱-۱- مقدمه ۳
- ۱-۲- بیان مسأله ۵
- ۱-۳- اهمیت و ضرورت تحقیق ۷
- ۱-۴- اهداف تحقیق ۹
- ۱-۵- سؤالات تحقیق ۹
- ۱-۶- استفاده کنندگان از تحقیق ۹
- ۱-۷- تعاریف اصطلاحات و متغیرهای تحقیق ۱۰
- ۱-۷-۱- تعاریف مفهومی تحقیق ۱۰
- ۱-۷-۲- تعاریف عملیاتی تحقیق ۱۱
- ۱-۸- جمع بندی ۱۶

فصل دوم: ادبیات و پیشینه تحقیق

- ۲-۱- مقدمه ۱۸
- ۲-۲- گردشگری و انواع آن ۱۹
- ۲-۳- اکوتوریسم ۲۰
- ۲-۳-۱- اکوتوریسم در جهان ۲۱
- ۲-۳-۲- اکوتوریسم در ایران ۲۲

- ۲۴-۲- ژئوتوریسم ۲۴
- ۲۵-۲- کویر و بیابان ۲۵
- ۲۵-۲- بیابان های مهم جهان ۲۵
- ۲۷-۲- تقسیم بندی بیابان ها ۲۷
- ۲۸-۲- ویژگی های کویر ۲۸
- ۲۹-۲- مروری بر وضعیت بیابان گردی و کویرگردی ۲۹
- ۲۹-۲-۱- دیدگاه های جهانی برای بیابان گردی و کویرگردی ۲۹
- ۲۹-۲-۱-۱- دیدگاه های مؤسسه ST-EP ۲۹
- ۳۰-۲-۱-۲- دیدگاه های مرکز تحقیقات بیابان ۳۰
- ۳۱-۲-۱-۳- دیدگاه های WTO ۳۱
- ۳۳-۲-۹-۲- وضعیت بیابان گردی و کویرگردی در ایران ۳۳
- ۳۵-۲-۱۰- نگاهی به کویرها و بیابان های دارای بیشترین تعداد گردشگر ۳۵
- ۳۶-۲-۱۱- فعالیت های بیابان گردی و کویرگردی در برخی از کشورها ۳۶
- ۳۷-۲-۱۱-۱- فعالیت های بیابان گردی در تونس ۳۷
- ۳۸-۲-۱۱-۲- فعالیت های بیابان گردی در ایالات متحده آمریکا ۳۸
- ۳۸-۲-۱۱-۳- فعالیت های بیابان گردی در چین ۳۸
- ۴۱-۲-۱۱-۴- فعالیت های بیابان گردی در مراکش ۴۱
- ۴۱-۲-۱۱-۵- فعالیت های بیابان گردی در اردن ۴۱

- ۴۳..... ۲-۱۱-۶- فعالیت های بیابان گردی در مصر
- ۴۵..... ۲-۱۱-۷- فعالیت های بیابان گردی در امارات متحده عربی
- ۴۹..... ۲-۱۱-۸- فعالیت های بیابان گردی در استرالیا
- ۵۱..... ۲-۱۲- توانمندی های کویر گردی و بیابان گردی در ایران
- ۵۱..... ۲-۱۲-۱- کویر مرکزی ایران
- ۵۳..... ۲-۱۲-۲- کویر کوچک مسیله
- ۵۳..... ۲-۱۲-۳- دشت کویر یزد
- ۵۴..... ۲-۱۲-۴- بیابان لوت
- ۵۵..... ۲-۱۲-۵- کویر میقان اراک
- ۵۵..... ۲-۱۲-۶- دریاچه نمک حوض سلطان
- ۵۶..... ۲-۱۲-۷- کویر جاجرم
- ۵۶..... ۲-۱۲-۸- کویر بجستان
- ۵۶..... ۲-۱۲-۹- دق یا کویر پترکان
- ۵۶..... ۲-۱۲-۱۰- کویر آلاگل
- ۵۷..... ۲-۱۲-۱۱- ترکمن صحرا
- ۵۷..... ۲-۱۳- روستاهای کویری و بیابانی
- ۵۷..... ۲-۱۴- استان ها و شهرهای کویری
- ۵۸..... ۲-۱۵- دریاچه های مناطق خشک، کویری و بیابانی

- ۱۶-۲- اقامتگاه های مناطق کویری و بیابانی ۵۸
- ۱۷-۲- مدل مفهومی تحقیق ۶۰
- ۱۸-۲- پیشینه تحقیق ۶۱
- ۱-۱۸-۲- پیشینه تحقیق در جهان ۶۱
- ۲-۱۸-۲- پیشینه تحقیق در ایران ۶۹
- ۱۹-۲- جمع بندی ۷۷

فصل سوم: روش تحقیق

- ۱-۳- مقدمه ۷۹
- ۲-۳- روش تحقیق ۷۹
- ۳-۳- جامعه آماری ۷۹
- ۴-۳- نمونه آماری و روش نمونه گیری ۸۰
- ۱-۴-۳- برآورد حجم نمونه ۸۱
- ۵-۳- ابزار و شیوه جمع آوری اطلاعات ۸۱
- ۶-۳- قلمرو تحقیق ۸۲
- ۷-۳- متغیرهای تحقیق ۸۲
- ۸-۳- سنجش روایی و پایایی پرسش نامه ۸۳
- ۹-۳- فرضیه های تحقیق ۸۵
- ۱۰-۳- روش تجزیه و تحلیل داده ها ۸۷

۱۱-۳- جمع بندی..... ۸۹

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل داده ها

۱-۴- مقدمه..... ۹۲

۲-۴- پتانسیل های گردشگری کویر گردی و بیابان گردی..... ۹۲

۳-۴- پتانسیل های کویرگردی و بیابان گردی در ایران..... ۹۳

۴-۴- بررسی ویژگی های جمعیت شناختی پاسخ دهندگان..... ۹۷

۵-۴- آزمون فرضیه ها..... ۱۰۱

۱-۴-۵- میزان برخورداری از منابع گردشگری در مناطق کویری و بیابانی..... ۱۰۱

۲-۴-۵- تعیین راهکارهای مناسب برای توسعه گردشگری کویرگردی و بیابان گردی..... ۱۰۶

۶-۴- جمع بندی..... ۱۱۴

فصل پنجم: نتیجه گیری

۱-۵- مقدمه..... ۱۱۶

۲-۵- نتایج پژوهش..... ۱۱۶

۳-۵- بحث و نتیجه گیری..... ۱۲۰

۱-۳-۵- تحلیل نتایج به دست آمده:..... ۱۲۰

۳-۵-۱- مقایسه نتایج با منابع و مآخذ..... ۱۲۴

۴-۵- محدودیت های پژوهش..... ۱۲۵

۵-۵- پیشنهادات برای تحقیقات آتی..... ۱۲۶

۱۲۶.....۵-۶- جمع بندی.....

فهرست منابع

۱۲۷..... منابع فارسی.....

۱۳۰..... منابع انگلیسی.....

۱۳۲..... منابع الکترونیکی.....

ضمائم.

ض- ۱ - خلاصه طرح جامع مطالعات طبیعت گردی در مناطق کویری و بیابانی ایران.....۱۳۴

ض- ۲ - پرسش نامه.....۱۴۹

ض- ۳ - نمودار فرآیند اجرای تحقیق حاضر.....۱۵۱

ض- ۴ - محاسبه تعداد نمونه آماری با استفاده از تعداد جامعه آماری.....۱۵۳

ض- ۵ - مدل مفهومی گسترده تحقیق.....۱۵۴

فهرست شکل ها

فصل دوم

- شکل (۲-۱) تقسیم بندی انواع گردشگری ۲۰
- شکل (۲-۲) نقشه بیابان های جهان ۲۶
- شکل (۲-۳) کوادسواری در تونس ۳۸
- شکل (۲-۴) محل ورود به محوطه تپه های شنی ۴۰
- شکل (۲-۵) ریل های چوبی برای تسهیل بالا رفتن از تپه های شنی به منظور اسکی روی شن ۴۰
- شکل (۲-۶) تله کابین برای بالا رفتن از تپه های شنی برای اسکی گردشگران (منطقه شاپاتو ۴۰
- شکل (۲-۷) کاروان شتران در چین ۴۱
- شکل (۲-۸) واحه الداخله مصر ۴۴
- شکل (۲-۹) بیابان سیاه و سفید مصر ۴۵
- شکل (۲-۱۰) نقشه ی بیابان های استرالیا ۴۹
- شکل (۲-۱۱) تصویرماهواره ای دشت کویر ۵۲
- شکل (۲-۱۲) ورزش پاراگلایدر در سایت شنی حکیمیان ۵۴
- شکل (۲-۱۳) کلوت های کویر شهداد ۵۵
- شکل (۲-۱۴) مدل مفهومی تحقیق ۶۰

فصل چهارم

نمودار (۴-۱) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب جنسیت..... ۹۷

نمودار (۴-۲) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب سن..... ۹۸

نمودار (۴-۳) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان تحصیلات..... ۹۹

نمودار (۴-۴). توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب سمت..... ۱۰۰

ضمائم

شکل (ض-۱) نقشه زیر پهنه های ۱۷ گانه..... ۱۳۷

نمودار (ض-۲) فرآیند اجرای تحقیق حاضر..... ۱۵۱

فهرست جداول

فصل دوم

جدول (۲-۱) اسامی استان‌ها و برخی شهرهای کویری..... ۵۷

فصل سوم

جدول (۳-۱) تعداد افراد جامعه آماری ۸۰

جدول (۳-۲) اعتماد پذیری پرسش نامه (۸ سؤال) ۸۴

جدول (۳-۳) اعتماد پذیری پرسش نامه (۲۵ سؤال) ۸۴

جدول (۳-۴) منابع تأثیرگذار در کویرگردی و بیابان گردی..... ۸۸

جدول (۳-۵) متغیرها، شاخص‌ها و سؤالات متناظر..... ۸۹

فصل چهارم

جدول (۴-۱) پتانسیل‌ها و منابع گردشگری، کویرگردی و بیابان گردی..... ۹۲

جدول (۴-۲) پتانسیل‌های مناطق کویری و بیابانی ایران..... ۹۴

جدول (۴-۳) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب جنسیت..... ۹۷

جدول (۴-۴) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب سن..... ۹۸

جدول (۴-۵) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان تحصیلات..... ۹۹

جدول (۴-۶) توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب سمت..... ۱۰۰

جدول (۴-۷). خروجی آمار استنباطی آزمون دوجمله‌ای شبکه‌های حمل و نقل..... ۱۰۱

جدول (۴-۸) خروجی آمار استنباطی آزمون دوجمله‌ای تسهیلات عمومی..... ۱۰۲

جدول (۴-۹) خروجی آمار استنباطی آزمون دوجمله ای تسهیلات ویژه گردشگری.....۱۰۳

جدول (۴-۱۰) خروجی آمار استنباطی آزمون دوجمله ای بازدید از فضاها و مکان های فرهنگی.....۱۰۳

جدول (۴-۱۱) خروجی آمار استنباطی آزمون دوجمله ای تکیه بر ویژگی های فرهنگ محلی.....۱۰۴

جدول (۴-۱۲) خروجی آمار استنباطی آزمون دوجمله ای میزان تکیه بر جاذبه های طبیعی.....۱۰۴

جدول (۴-۱۳) خروجی آمار استنباطی آزمون دوجمله ای به کارگیری نیروهای متخصص.....۱۰۵

جدول (۴-۱۴) خروجی آمار استنباطی آزمون دوجمله ای. به کار گیری افراد محلی.....۱۰۵

جدول (۴-۱۵) میزان برخورداری مناطق بیابانی و کویری از منابع گردشگری.....۱۰۶

جدول (۴-۱۶) نتایج آزمون فریدمن برای بررسی یکسانی اولویت میان متغیر های توسعه گردشگری.....۱۰۷

جدول (۴-۱۷) اولویت بندی کلیه متغیرهای تأثیر گذار.....۱۰۸

جدول (۴-۱۸) نتایج آزمون فریدمن برای بررسی یکسانی اولویت میان متغیرهای بعد اقتصادی.....۱۰۸

جدول (۴-۱۹) نتایج آزمون فریدمن برای بررسی یکسانی اولویت میان متغیرهای بعد فرهنگی-اجتماعی.....۱۰۹

جدول (۴-۲۰) نتایج آزمون فریدمن برای بررسی یکسانی اولویت میان زیر متغیرهای امور

داخلی.....

۱۰۹.....

جدول (۴-۲۱) نتایج آزمون فریدمن برای بررسی یکسانی اولویت میان زیر متغیرهای امور

بین المللی.....۱۱۰

جدول (۴-۲۲) نتایج آزمون فریدمن برای بررسی یکسانی متغیرهای تأثیرگذار بر بعد سیاسی -
مدیریتی.....
۱۱۰.....

جدول (۴-۲۳) نتایج آزمون فریدمن برای بررسی متغیرهای تأثیرگذار بر بعد زیست محیطی. ۱۱۱

جدول (۴-۲۴) تعیین اولویت ابعاد توسعه (متغیر تابع) از طریق آزمون فریدمن..... ۱۱۱

جدول (۴-۲۵) اولویت راهکارها ی تاثیر گذار(بدون در نظر گرفتن ابعاد توسعه)..... ۱۱۲

جدول (۴-۲۶) اولویت راهکارها ی تاثیر گذار(بعد اقتصادی)..... ۱۱۲

جدول (۴-۲۷) اولویت راهکارها ی تاثیر گذار(بعد فرهنگی-اجتماعی)..... ۱۱۳

جدول (۴-۲۸) اولویت راهکارها ی تاثیر گذار (بعد سیاسی-مدیریتی)..... ۱۱۳

جدول (۴-۲۹) اولویت راهکارها ی تاثیر گذار(بعد زیست محیطی)..... ۱۱۳

جدول (۴-۳۰) اولویت ابعاد توسعه گردشگری..... ۱۱۴

ضمائم

جدول (۱-ض) اسامی زیر پهنه های محور اول و دوم..... ۱۳۶

جدول (۲-ض) امتیازات زیرپهنه های محور اول براساس معیارهای ۱۱گانه..... ۱۴۱

جدول (۳-ض) سلسله مراتب زیرپهنه های مستعد طبیعت گردی محور اول..... ۱۴۲

جدول (۴-ض) امتیازات زیرپهنه های محور دوم براساس معیارهای ۱۱گانه..... ۱۴۳

جدول (۵-ض) سلسله مراتب زیرپهنه های مستعد طبیعت گردی محور دوم..... ۱۴۴

جدول (۶-ض) زون بندی زیر پهنه ها..... ۱۴۵

جدول (۷-ض) اولویت بندی زیر پهنه های هم گروه..... ۱۴۷

فصل اول

کلیات تحقیق

بگو در زمین گردش کنید و سپس بنگرید سرانجام آن ها که آیات الهی را تکذیب کردند.
(انعام، ۱۱)

چند دهه ای است که در بسیاری از محافل علمی و اجرایی کشورها درباره ی ضرورت گسترش صنعت گردشگری سخن گفته می شود. ایجاد اشتغال، درآمدزایی، بهبود زیرساخت های اقتصادی، افزایش درآمد های مالیاتی، کمک به تراز پرداخت های کشور، ارتقاء و بهبود کیفیت زندگی مردم، آشنایی با سنن و فرهنگ ها، ایجاد روابط بین مناطق و نواحی مختلف کشور و بین کشورها در سطوح بین المللی و ...، برخی از مباحثی هستند که در این محافل بر آن ها تأکید فراوان می شود و پیرامون ایجاد توسعه صنعت گردشگری تبلیغ می شود.

در واقع گردشگری مجموعه تعامل هایی است که در فرآیند جذب و میهمان داری، بین گردشگران، سازمان های مسافرتی، دولت های مبدأ، دولت های میزبان و مردم محلی برقرار می شود. گردشگری یک مقوله ی چند بعدی است و با عوامل متعددی در ارتباط است. که هرکدام از این عوامل بر این صنعت تأثیرگذار هستند.

اگر درون داده سیستم گردشگری را منابع انسانی آموزش دیده و کار آزموده تشکیل دهند و منابع فیزیکی و مالی نیز با مدیریت مؤثر و برنامه ریزی صحیح برای حفظ گردشگران بالفعل و جذب گردشگران بالقوه بسیج شوند و چنان چه فرآیند ها با نگرش تحول خواهی کیفی و تکاملی، بهسازی شوند، خروجی های سیستم نیز عبارت خواهند بود از گردشگران راضی از سفر که با کسب روحیه و تجدید انرژی به نوبه ی خود مبلغان مثبتی برای گردشگران بالقوه خواهند بود. در چنین وضعیتی اثربخشی صنعت گردشگری ارتقاء یافته و مردم بومی از پیامدهای مثبت توسعه ی این صنعت بهره مند می شوند (زاهدی، ۱۳۸۵، ص ۱۷).

در میان انواع مختلف گردشگری، بشر همواره از مشاهده ی طبیعت لذت برده است و سفر به نواحی بکر و دست نخورده و دیدار از جذابیت های طبیعی برای ارضای نیاز های روحی و روانی ارائه ی پاسخی به کنجکاوی های بشر موضوع جدیدی نیست. اما در دهه های اخیر به علت افزایش میزان خسارات وارده بر طبیعت، حساسیت به این سفرها و ارتباط گردشگران با محیط زیست، بیشتر مد نظر حامیان طبیعت و سازمان های بین المللی و صاحب نظران توسعه ی پایدار قرار گرفته است. یعنی علی رغم توجه به پدیده گردشگری و اکوتوریسم، اثرات آن نیز از دید جهانیان پنهان نمانده و مجامع بین المللی را به واکنش واداشته است.

صنعت گردشگری به عنوان یک مجموعه با آهنگی سریع در حال تغییر است و این حرکت هم چنان در آینده نیز ادامه خواهد داشت، برخی از این تغییرات روی جاذبه های گردشگری هم اثرگذار هستند.